

протоієрей
Костянтин
ЛОЗІНСЬКИЙ

У статті йде мова про причини скликання V Вселенського собору, в'яснення богословської термінології отцями в ході соборних засідань, що відкривало можливість до примирення православних і монофізитів у межах Візантійської імперії. Також говориться і про богословський внесок св. імп. Юстиніана в рішення собору.

Ключові слова: Вселенський собор, монофізити, святий Юстиніан, отці, «три глави», природа, іпостась.

archpriest
Kostyantyn LOZINSKY

5th ECUMENICAL COUNCIL 553 y. IN THE LIGHT OF ATTEMPTS OF RECONCILIATION BETWEEN THE ORTHODOX AND MONOPHYSITES

The article deals with the reasons for convening 5 Ecumenical Council, clarification of theological terminology that conciliar fathers used during the session, which opened the possibility for reconciliation of Orthodox and Monophysites within the Byzantine Empire. It also talks of the theological contribution of St. imp. Justinian to the decision of the cathedral.

Key words: Ecumenical Council, monophysites, St. Justinian, fathers, "three heads" nature, hypostasis.

V ВСЕЛЕНСЬКИЙ СОБОР 553 РОКУ В СВІТЛІ СПРОБ ПРИМИРЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ З МОНОФІЗИТАМИ

У традиційних підручниках з історії Древньої Церкви розгляду діянь V Вселенського собору приділяється не так багато уваги. Вона в основному концентрується навколо легітимності засудження «трьох глав», уявному цезарепапізмі Юстиніана та невдалій спробі єднання православних з монофізитами через використання сумнівних формул «теопасхізму». І це незважаючи на той багатющий матеріал, який дає в руки досліднику збірка документів Вселенських соборів [5]. Утім, цілком слушно укладачі курсів лекцій зауважують, що основним богословським питанням 6 ст. була проблема єднання з монофізитами [1, с. 423; 7, с. 573–574; 9, с. 256–257]. Саме тому, спираючись на основу основ (у даному випадку на діяння Вселенських соборів), на сьогодні є **актуальним** доповнити цей пробіл в історії Древньої Церкви для правильного розуміння цілого комплексу богословських проблем 6 ст. та тієї ініціативи, яку проявив у цьому питанні один з найвідоміших візантійських імператорів.

Звідси **метою** статті є вказати на важливість рішень, прийнятих V Вселенським собором 553 р., для

поглиблення православного вчення про дві природи Господа Ісуса Христа, через пошук шляхів об'єднання Православної Церкви з монофізитами в 6 ст. **Завданням** публікації є огляд рішень отців собору, який стосується суперечливих з монофізитами питань – передусім т. зв. «трьох глав».

Питання об'єднання православних з монофізитами могло вирішити зібрання єпископів рівне за своїм авторитетом лише Вселенському собору. Тільки таке зібрання могло винести авторитетне визначення щодо всього комплексу полеміки між православними та тими, хто не визнавав рішення IV Вселенського собору. Рим, який незадовго до воцаріння св. Юстиніана примирився з Константинополем, ліквідувавши «акакіанську схизму», погоджувався розвивати подальший діалог з Константинопольською кафедрою за умови, що головну роль у процесі відновлення церковної єдності відіграють саме західні єпископи та їхнє розуміння основ загальноцерковного богословського підходу, який базувався на беззаперечній вірності халкідонському оросу. На думку папи, соборні засідання повинні були пройти в Італії чи на Сицилії, оскільки західні, незадоволені богословськими ініціативами імператора, т. зв. засудженням «трьох глав», бажали ознайомитися з цим питанням докладніше і відповідно вирішити все по-своєму. Святий Юстиніан для того, щоб не ставити папу Віглія у глухий кут, як альтернативний варіант запропонував йому скликати третейський суд: у пропозиції імператора йшлося про пропорційне представництво всіх патріархів – кожен повинен був прибути до Константинополя в супроводі рівної кількості єпископів свого патріархату, а не просто Сходу і Заходу [1, с. 408]. Так було покладено початок засіданням майбутнього Вселенського собору.

Навесні 553 р. до Константинополя стали з'їжджатися єпископи. Собор у Святій Софії не був тривалим: перше його засідання відбулося 5 травня, а восьме і останнє – 2 червня. На ньому були присутніми здебільшого східні єпископи, в тому числі патріархи Константинопольський, Олександрійський і Антіохійський та легати Єрусалимського патріарха Євстохія, який не міг відлучитися зі свого міста через проблеми, створені орігеністами. Не бажаючи давати приводу для чуток про імператорський тиск на єпископів, святий Юстиніан жодного разу не з'явився на соборних засіданнях. Навіть його представники з числа вищих сановників не прибули на собор, і діалог царя з отцями вівся за допомогою гінців, які передавали послання від однієї сторони іншій. Голоували на соборі спільно патріархи

Євтихій Константинопольський, Аполлінарій Олександрійський і Домн Антіохійський. Імператор спілкувався із собором виключно за допомогою чиновників, які приносили його послання собору і після прочитання відразу ж віддалялися.

Папа Вігліій відмовився прибути на собор особисто, заявивши, що там немає достатнього числа західних єпископів. В історії Церкви це був другий собор (після собору 381 р.), визнаний Вселенським, на якому не тільки не було представників римського престолу, але який зібрався всупереч побажанням пап. У роботі собору взяли участь 153 єпископи, що представляли Константинопольський (83), Олександрійський (10), Антіохійський (39) та Єрусалимський (5) патріархати. Від Заходу брали участь іллірійські (9) та африканські (7) єпископи.

На першому засіданні, яке проходило під головуванням Євтихія Константинопольського, диякон Стефан зачитав лист імператора отцям, у якому Юстиніан писав, що всі його попередні дії – едикти, імперське сповідання віри тощо – були не більше ніж консультацією з єпископатом, що він провів переговори з усіма патріархами, включаючи папу, і що всі вони погодилися засудити «три глави», і тепер лише залишається офіційно затвердити це загальне рішення на соборі. Імператор у своїх посланнях отцям собору детально з'ясовує богословське підґрунтя питання про «три глави», пояснюючи, чим небезпечні думки, висловлені Феодором Мопсуетським, Феодоритом Кирським й Івою Едеським. У документі він спочатку виклав свої думки про цих письменників і їхні твори, а потім запитував думку єпископів, намагаючись обійти увагою ті розбіжності, які виникли між ним та папою у процесі засудження «трьох глав». Відсутність понтифіка на соборі імператор змалював достатньо сильними фарбами, вказавши на його попередню обіцянку засудити «глави» і на те, що він добровільно відмовився від участі в соборі, за що його належало викреслити з диптихів Церкви, що, зрештою, не має порушити єдності між Римом старим і новим, і в Церкві взагалі. А втім частина єпископів за рішенням собору все одно вирушила до Вігліія, але, повернувшись, пояснила, що понтифік ніби через «тілесну неміч» не може з'явитися на засідання, але обіцяв висловити свою думку про «три глави» завтра. З цієї причини отці вирішили відкласти засідання на інший день [5, с. 294–310].

Друге засідання розпочалося із заслуховування звіту посольства, відрядженого до папи. Посланці довели до відома отців собору, що папа заявив про своє небажання прибути на

засідання через непропорційність учасників. Про все це було повідомлено імператору, який надіслав 7 травня до папи нову делегацію, що складалася з 4 вищих сановників і 12 єпископів. Їхнє повідомлення про переговори також було заслухане собором. Папа і цього разу відмовлявся з'явитися і просив відстрочку на 20 днів для оголошення свого рішення щодо «трьох глав». У м'якій формі єпископи, присутні на засіданнях, зауважили, що за велінням імператора в такому разі вони будуть змушені самі розглянути питання, «відповідь на яке наполовину готова», щоб не вводити народ у спокусу, – але і це не переконало Вігілія. Присутні на засіданні імператорські сановники повідомили, що вони також були у папи, але той повторив своє бажання самостійно, поза стінами собору, дати відповідь на поставлені питання. Сановники передали відповідь святому Юстиніану, який рекомендував єпископам не бентежитися відсутністю папи і нагадав їм, що він завжди захищав і захищає всі чотири Вселенські собори, звелівши внести їх до диптихів, чого не наважувалися зробити інші імператори, які були до нього [5, с. 310–311].

Слідом за понтифіком спробували ігнорувати Вселенський собор і деякі західні єпископи. Посилаючись на те, що папа відсутній на соборі, вони також відмовилися брати участь у його роботі. Так, наприкінці засідання було поставлено питання про відсутність єпископів Примасія (з провінції Бізантина в північній Африці), Сабініана, Проекта і Павла (з Іллірика). До них були направлені делегації, які повідомили про їхню відмову брати участь у соборі: Примасій посилався на відсутність папи, а іллірійські єпископи – їхнього предстоятеля Бенената. Собор ухвалив відкласти на час розгляд справи єпископа Примасія «на підставі церковного передання», а іллірійським єпископам вказати, що Бененат перебуває у спілкуванні та єдності з учасниками собору. Таким чином розгляд питання про «глави» відкладався вже двічі. Витративши так багато часу, отці вирішили обговорити питання «трьох глав» без папи. Звичайно, це був прецедент, але адекватний поведінці понтифіка. Цікаво, що в перших католицьких виданнях соборних діянь лист Юстиніана отцям собору відсутній. Спочатку святий Юстиніан направив собору усну рекомендацію, і тільки потім, під час редагування діянь, було складено письмове розпорядження, датоване 14 липня 553 р. Саме тому ми можемо розглядати цей Вселенський собор як судовий орган щодо папи Вігілія, де обвинувачувачем виступив сам імпера-

тор, а обвинуваченим – понтифік. Це було дуже образливим для Римської кафедри, адже собор визнав папу, по суті, винним у ересі. Таке рішення наочно свідчило про те, що єпископство Вігілія «наблизилося до свого не зовсім природного завершення» [3, с. 207–208]. Скажемо більше, святий Юстиніан, від самого початку йдучи на примирення з Римом, втрачав симпатії східних провінцій, підтримка яких була важливою для функціонування імперії. Простягаючи руку дружби старому Риму, імператор ризикував залишити Константинополь і європейську частину своєї держави без достатньої кількості хліба, що могло призвести до повстання, аналогічного 532 р. Розрахунки царя придушити незадоволення за допомогою грубої сили в даному ракурсі були б не виправданими, Юстиніан вважав, що визнання папою як незаперечним авторитетом у питаннях віри постанов собору змусить опозиціонерів переглянути свої позиції і прислухатися до голосу Вселенської Церкви. У цьому питанні святий імператор проявив себе як справжній римський цезар, на відміну від папи, який оберігав вузькоконфесійні інтереси «вітхого» Риму і не дивився в майбутнє.

9 травня учасники собору, зібравшись на третє засідання, перш ніж почати дослідження справи про «три глави», визначили, дотримуючись в усьому зачитаного на першому засіданні листа святого Юстиніана, основні принципи своєї роботи – дотримуватися рішень чотирьох Вселенських соборів і вчення Святих Отців: Афанасія Великого, Василя Великого, Григорія Богослова, Григорія Ниського, Амвросія Медіоланського, Іоана Золотоустого, Кирила Олександрійського, Прокла Константинопольського, Лева Великого, блаж. Августина, Іларія Півтавійського та Феофіла Олександрійського, приймаючи все, що «вони виклали про праву віру і про засудження єретиків» [5, с. 314].

13 травня собор безпосередньо перейшов до розгляду вчення «трьох глав». Насамперед був прочитаний 71 фрагмент з різних робіт Феодора Мопсуетського (цю добірку задалегідь передав учасникам собору святий Юстиніан) і складений ним Символ віри, який обговорювався без згадки імені автора ще на 6-му діянні III Вселенського собору (431) і був визнаний єретичним. Відзначивши, що прочитаного цілком достатньо для засудження Феодора Мопсуестійського, думки якого «належало б піддати анафемі», отці собору вирішили вивчити те, «що висловили проти нього Святі Отці, закони імператорські та історики» [5, с. 340]. 17 травня були прочитані різні свідчення, які викривали

еретичне вчення Феодора Мопсуетського, а саме: твори святого Кирила Олександрійського і святого Прокла Константинопольського, листування святого Кирила з преподобним Акакієм, єпископом Мелітинським, Раввулою Едеським та ін., витяг про Феодора Мопсуестійського з «Церковної історії» Ісихія, пресвітера Єрусалимського, два закони імператорів Феодосія II і Валентиніана III проти тих, хто «мудрує», подібно до Несторія і Феодора, а також відгуки про вчення «про двох синів», висловлені Феофілом, архієпископом Олександрійським, і святим Григорієм Ниським. Диякон Діодор зазначив, що про Феодора відгукувався з похвалою святий Кирило, а святий Григорій Богослов перебував з ним у листуванні. Прочитання фрагменту з твору «Про те, що Христос є єдиним» [5, с. 362–363] показало, що ця праця святого Кирила написана скоріше для викриття Феодора та його нечестивих творів і тому не є позитивним відгуком про нього. Адресатом листів святого Григорія Богослова був інший Феодор – митрополит Тіанський, в єпархії якого перебувала кафедра святого Григорія, місто Назіанз, і його рідне місто Аріанз, згадані в листуванні [5, с. 363–366]. Отці собору пояснили, що добрий відгук шанованого Церквою святого про того, хто виявився еретиком, не звільняє останнього від засудження. Так, схвальний відгук святого Василя Великого про Аполлінарія не позбавив його від звинувачень у ересі, а папа Лев, який хвалив у своєму посланні Євтихія, згодом анафематствував його як еретика. Такі відгуки іноді робилися задля досягнення церковного миру, тому святий Кирило добре відгукнувся про Феодора для того, щоб не посилювати ворожнечу несторіан до православних [9, с. 421]. Потім собор повернувся до питання про можливість засудження еретиків після смерті. Для спростування думок захисників «трьох глав» були прочитані уривки з робіт отців Церкви, які виправдовували подібне засудження, а також заслухані акти Мопсуестійського собору 550 р. про час припинення поминання Феодора в Мопсуестії. Інша частина діяння стосувалася Феодорита, єпископа Кирського: були прочитані фрагменти його творів, проповідей і листування зі «східними» єпископами Андрієм Самосатським та Іоаном Антіохійським, спрямоване як проти 12 анафематизмів святого Кирила, так і проти III Вселенського собору [5, с. 368–401].

Мабуть, отцям набридло виступати в ролі безмовних прохачів перед Римським папою, тому на цьому ж засіданні вони надіслали Вігілію подання, в якому зазначили, що якщо він отримав жереб священства, то йому належить сповістити свою

думку про те, що стосується спокою святої Церкви [5, с. 394]. Зрозуміло, що для Сходу було зовсім незрозуміло, як Римський папа, авторитет якого так високо підняли III і IV Вселенські собори, міг настільки безсоромно ігнорувати новий Вселенський собор і питання, що порушують мир Церкви. Це було не тільки зневажанням обов'язків єпископа, тим більше архієрея однієї з чільних церковних кафедр, але й безсоромним порушенням старовинних традицій та відкритим нехтуванням імператора і Вселенського собору. 19 травня собор займався посланням Іви Едеського до Мара Перса, прочитаним на початку засідання [5, с. 404–404]. Далі було заслухано послання святого Прокла Константинопольського до Іоана Антіохійського, в якому Іва звинувачувався в несторіанстві та розповсюдженні праць Феодора Мопсуетського в перекладі сирійською мовою. Прочитавши для спростування звинувачень Іви проти святого Кирила витяги з 1-го діяння III Вселенського і 2-го і 4-го діянь IV Вселенського соборів, отці собору, дослідивши пункт за пунктом вчення, що містилося в посланні Іви, порівнюючи його з ученням, проголошеним IV Вселенським собором, дійшли висновку, що воно «в усьому суперечить» визначенню цього собору про віру, підкресливши, що саме тому всі халкидонські отці зажадали від Іви анафематствувати Несторія і його «нечестиві догмати» і підписати православне віровизначення. Собор оголосив послання Іви еретичним, засудив його, вказавши, що «хто приймає послання, той відкидає святих халкидонських отців», і, визнавши задовільним дослідження щодо «трьох глав», відклав складання і підписання остаточного рішення до наступного засідання [5, с. 447].

Перш ніж Вселенський собор ухвалив останні постанови, папа Вігільй відправив 25 травня імператору лист – «*Constitutum de tribus capitulis*», підписаний шістьнадцятьма єпископами і трьома римськими кліриками, в тому числі вченим-дияконом Пелагієм. У цьому документі засуджувалося шістьдесят пунктів із праць Феодора Мопсуетського, але не виражалася готовність папи анафематствувати померлого, оскільки той вже предстоїть перед Богом в очікуванні Страшного суду. Далі папа розвинув думку, що, власне кажучи, піддавати анафемі Феодора як несторіанина було б неправильно, оскільки у Халкидоні той публічно засудив Несторія; таким чином, прийняття пропозиції імператора підірвало б авторитет Халкидону.

Далі – більше: на закінчення папа у листі зобов'язував усі Церкви вчити про «три глави» тільки так, як наказує він сам,

а все, зроблене інакше, анафематствується владою Апостольського престолу. 26 травня розпочалося 7 засідання собору. На початку засідання прибув за наказом імператора його радник, квестор Константин, просячи отців дозволити йому зробити повідомлення про події, що мали місце напередодні, а також представити 7 документів, переданих для оприлюднення на соборі. З'ясувалося, що 25 травня папа Вігільй через свого іподиякона Сервусдеї запросив патрициїв Велізарія і Цетега, консулярів Юстина і Константина, а також єпископів Феодора, Бенігна і Фоку, щоб передати їм відповідь про «три глави», відому під назвою «Constitutum I». Вона була написана 14 травня 553 р. й адресована святому Юстиніану. У своїй конституції папа пропонував компромісне рішення щодо суперечки, відображаючи точку зору Заходу. Розбираючи зібрані 60 уривків з праць Феодора Мопсуетського, папа критикує вчення, засуджуючи його своєю «апостольською владою» як єретичне. Щодо особистості самого Феодора папа говорить, що не тільки він сам не в змозі засудити його, але забороняє так чинити й іншим; оскільки багато хто зі Святих Отців висловлювалися проти вчення Феодора, але і вони не засуджували його особисто. Стосовно ж Іви і Феодорита папа Вігільй піддав анафемі несторіанські та монофізитські ідеї, що містилися в їхніх писаннях, однак висловився проти їхнього особистого засудження, оскільки перший піддав анафемі Несторія, прийняв вчення святого Кирила і обидва вони підписали рішення III Вселенського собору. На думку папи Вігілья, будь-які нападки на них лише йдуть на шкоду IV Вселенському собору. Папа, підкреслюючи свій авторитет в опублікованій конституції поставив себе не тільки вище єпископів, а й над Вселенським собором; його судження про «три глави» було покликане здобути обов'язкову для всієї Церкви силу [1, с. 425–426]. Запрошені папою сановники та єпископи, пославшись на відсутність повноважень, запропонували йому передати відповідь безпосередньо імператору. Папа спробував повідомити їм зміст, але вони не захотіли його слухати і запропонували йому взяти участь у соборі. Тоді папа надіслав свого представника безпосередньо до святого Юстиніана. Імператор відмовився прийняти від папи нове рішення про «три глави», зауваживши через посланого папою клірика, що «якщо ти (папа) засудив їх згідно з тим, що було зроблено раніше, то ми маємо чимало таких писань від тебе і в новому не маємо потреби; якщо ж те, що ти зробив тепер, суперечить попередньому, то ти сам себе засуджуєш цим документом» [4, р. 324]. Потім

на соборі були оголошені документи, представлені квестором Константином. Папа піддав анафемі лист Іви, окремі пункти вчення Феодорита, твори Феодора Мопсуетського і його самого. Також були прочитані послання Вігілія до дияконів Рустика і Севастіана з інформацією про позбавлення їх влади за опозицію до його «Judicatum'a», а також два його послання до Валентиніана, єпископа Томітанського і Авреліана, єпископа Арелатського, в яких він запевняв, що, засуджуючи «три глави», він залишається прихильником Халкидонського православ'я і сповіщає про дисциплінарні рішення щодо своїх кліриків [5, с. 457–461]. Потім була оголошена клятва, дана папою 15 серпня 550 р., про його згоду засудити «три глави» навіть після скасування «Judicatum'a». Поява цієї грамоти, яка таємно зберігалася в архіві імператора, відкривала очі західним єпископам на роль папи в суперечці, проливши світло на непослідовність його дій. На закінчення було зачитане послання імператора Юстина I до головнокомандувача військами Сходу Іпатія про несторіан, які влаштували в 20-х роках 6-го ст. ходу до міста Кир на честь Феодорита, Діодора, Феодора і Несторія [5, с. 461–462].

Після закінчення слухань, коли учасники собору вирішили відкласти винесення вироку на наступний день, знову з'явився квестор Константин, повідомивши, що має ще один документ, який він повинен довести до відома отців. Диякон Стефан зачитав лист імператора щодо дій папи Вігілія. Його суть була такою: оскільки папа багаторазово протягом семи років письмово й усно засуджував «три глави», а тепер відмовляється брати участь у соборному дослідженні цього питання і захищає нечестиві глави, він став чужим Кафолічній Церкві, відокремивши себе від спілкування з єпископами, тому імператор наказує викреслити ім'я Вігілія зі священних диптихів, зберігаючи у всьому єдність з апостольським престолом стародавнього Риму.

Відмова Вігілія від участі в соборі підривала його вселенський авторитет, тому святий Юстиніан різними способами пробував пов'язати його з рішеннями V собору. Примітно й те, що, заслухавши документи, отці не залишилися в незнанні щодо істинної ролі святого Юстиніана і Вігілія, почавши славослів'я на адресу царя. Досить навести хрестоматійний уривок з послання імператору від єпископів Другої Кілікії, в якому вони пишуть: «Завжди ми дивуємося праці Вашого христоловства для благочестя, яке спрямовується до Бога, і віримо, що нагорода за старанність, якою Ви володієте, як найкращою із справ людських, подасть Вам частку в Царстві Небесному» [5, с. 393].

На останньому, 8-му засіданні собору (2 червня) було прийнято підсумковий документ, який завершується 14-ма анафемами. У документі схвалювався напрям політики Юстиніана впродовж останніх років: чотири собори були знову проголошені Вселенськими; було затверджене кирилівське розуміння Халкидону через використання теопасхитських формул; прийнято 12 анафем проти Несторія і навіть, разом з халкидонським оросом про «дві природи», вживалася знаменита кирилівська формула «одна природа Бога Слова втілена», визнана допустимою і законною, якщо приймати її у світлі халкидонського визначення. Також спеціально говорилося, що тут святий Кирило вжив слово «природа» в значенні «іпостась». Відтак, халкидонська формула була витлумачена у прийнятному для всіх значенні, відкриваючи дорогу для примирення православних з монофізитами. Засудження «трьох глав» набрало форми, якої надав їй Юстиніан: Феодор Мопсуетський був засуджений особисто; у Феодорита й Іви була засуджена лише частина їхніх писань – листи Феодорита, спрямовані проти Ефеського собору і святого Кирила, а також лист Іви до Мара Перса [5, с. 469–474].

Такому рішенню, як ми бачимо, передував детальний розбір єретичних творів і звірення їх з безперечними зразками православної віри. Небезпечна неточність антиохійських думок відкривалася з повною очевидністю. У певному значенні це був перегляд питання Ефеського, а не Халкидонського собору. Можна було сперечатися про своєчасність такого перегляду, і багатьом здавалося, що в цьому немає потреби, що психологічно це може бути вигідне тільки монофізітам, що непотрібно боротися з несторіанською небезпекою, коли небезпека загрожує з протилежного боку. Проте всі ці докази мали практичний характер і далі формальних заперечень не йшли, адже собор засудив не тільки несторіанство і несторіанську тенденцію, а й монофізитство. Анафематствуючи тих, хто вживає вислів «у двох природах» у несторіанському значенні, він також анафематствує і тих, хто говорить «з двох природ» у значенні монофізитському [5, с. 472]. Вираз «з двох природ» протиставляли халкидонському визначенню помірні монофізити кола Севіра Антиохійського. Одним словом, собор анафематствує не тільки крайнє монофізитство архімандрита Євтихія, але також і помірковане монофізитство – остільки, оскільки воно суперечить халкидонським постановам.

Отже, стараннями імператора, отці собору однаковою мірою заперечили дві протилежні ересі: монофізитство та нес-

торіанство, довівши, що терміни «природа», «особа» та «іпостась» для еретиків обох напрямків мають одне і те ж значення. V Вселенський собор формально не зазіхнув на авторитет IV-го: прийняття Феодорита й Іви в спілкування не було поставлене під сумнів, засуджені були тільки їхні твори проти святого Кирила. Один лише Феодор Мопсуетський став об'єктом особистого посмертного засудження. Повторне засудження несторіанства «трьох глав» у тому вигляді, в якому воно міститься в постановах собору, виражається в неодноразовому утвердженні єдності суб'єкта втіленого слова (анафеми 2, 3, 4 і 5), крім того, в урочистому проголошенні теопасхизму (10 анафема) і в 13-му анафематизмі, направленому проти полеміки Феодорита з Кирилом, забороняється будь-яка протидія 12-ти анафематизмам Кирила проти Несторія, схваленим Ефеським і Халкидонським соборами. Остання перешкода для прийняття богослів'я святого Кирила усувалася восьмою анафемою собору, де « $\mu\alpha\ \phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ » святого Кирила розумілося як « $\mu\alpha\ \upsilon\lambda\omicron\omicron\sigma\tau\alpha\iota\varsigma$ ». Таким чином, вчення святого Кирила проголошувалося православним, але це православ'я слід було розуміти у світлі халкидонського визначення, і, навпаки, Халкидон не повинен був сприйматися як відмова від богослів'я святого Кирила [8, с. 93–94]. Крім засудження «трьох глав», соборні рішення формально підтвердили основні тези святого Кирила Олександрійського про єдність Христа, іпостасну тотожність історичного Христа і передвічного Логоса, виражені в його «теопасхизмі». Це підтвердження богослів'я святого Кирила передбачало визнання богословської термінології святителя. Таким чином, собор формально допускає, що можна користуватися такими формулами, як «з двох природ» і «одна природа Бога Слова втілена», розуміючи все це в контексті святоотецького вчення, «що з божественної і людської природ, через іпостасне їх єднання постав єдиний Христос» [5, с. 472].

Отже, згідно з п'ятим собором, можна говорити і про «одну природу Бога Слова втіленого», і вживати Халкидонську термінологію. Цей підхід був справді кафоличним і собор дійсно вселенським, оскільки заради відпалих отці погодилися на плюралістичне використання термінів, визнавши, що жоден з них не в змозі повністю висловити єдину Істину. Це найголовніше з того, що зробив у догматичній царині V Вселенський собор. Він не вніс, порівняно з двома попередніми, нічого суттєво нового, але зате гармонізував їхнє вчення, і тому христологія V Вселенського собору – це христологія, так би мовити, цілком

рівноважена, де халкидонське віровизначення розуміється у світлі вчення святого Кирила і узгоджується з ним. Значення цього рішення величезне: собор фактично звільняє богослів'я від слів і формул, підтверджуючи, що важливим є тільки їхній зміст. Від монофізитів не вимагалось відразу відмовитися від богословської термінології, на якій вони вирости, а просто зрозуміти і прийняти халкидонське прагнення зберегти у Христі повноту діяльного і справжнього людства. Папа Вігільй через 6 місяців здався: написавши покайного листа патріархові Євтихію, він приєднався до рішень собору. Пославшись на приклад блаж. Августина, який, як відомо, написав «Зречення», та інших отців, які «переглядали та виправляли власні твори», він заявив, що такий приклад і безперестанне дослідження питання єретичності «трьох глав», переконало його в їхньому неправослав'ї, і тепер він також їх анафематствує [3, с. 119–125]. Після всіх цих подій ім'я Вігілья було відновлене в диптихах, і він відбув назад у Рим, який у 552 р. був знову зайнятий візантійськими військами під командуванням славнозвісного імператорського полководця – Нерсеса, але по дорозі додому папа помер у Сіракузах в 555 р. Історик Гефеле пише, що така згода папи та духовенства, яке підтримувало його, була здобута погрозами відправити їх усіх на заслання до Нижнього Єгипту і в проконеські кар'єри. Папу врятувала лише петиція римського духовенства, подана після звільнення «вічного міста» Нерсесом. Проте заради об'єктивності він додає, що «папа прийняв таке рішення, визнавши, що халкидонські постанови залишилися незмінними» [4, р. 345].

Такий підхід у вирішенні надзвичайно складного богословського питання – пояснення рішень Халкидонського собору в сенсі можливого єднання православних з монофізитами доводить, що богослів'я Юстиніана не виникло на порожньому місці і не було натхнене монофізитами, як люблять стверджувати ліберальні протестантські історики. Отже, ми можемо виділити такі фундаментальні принципи богословських поглядів Юстиніана:

- вірність оросу Халкидонського собору;
- вірність христології святого Кирила Олександрійського та Святих Отців;
- творчий синтез вчення Халкидонського собору і христології святого Кирила Олександрійського.

Юстиніан був переконаний, що православна христологія може бути повноцінно виражена тільки через синтез хрис-

тології Халкидонського оросу і христології святого Кирила. На Сході V собор був легко прийнятий всіма, крім монофізитів, вони так і не змогли повірити, що прийняття Халкидону не стане відступленням від святого Кирила – розкол вже був звичним, а необхідна взаємна довіра між «офіційною» Церквою і монофізитськими громадами після всіх урядових втручань в єпископські призначення й усунення, після кривавих зіткнень на вулицях Олександрії та інших міст була безповоротно втрачена.

На Заході спротив собору походив з табору халкидонців. Але західний халкидонізм відрізнявся від східного. Латинські богослови краще розуміли мову «Томосу» Лева, ніж думки святого Кирила. Тому в тих провінціях, які були звільнені від варварів його арміями, Юстиніан використовував усі доступні йому засоби для визнання собору. Проте низка африканських й іллірійських єпископів продовжувала активно протестувати проти собору, за що їх було вислано, як, наприклад, архієпископа африканського Репарата [2, col. 958–959].

У самому Римі на престол зійшов новий папа – диякон Пеллагій (556–561), який разом з Вігілієм був у Константинополі і постійно радив йому опиратися засудженню «трьох глав». У 555 р. Пеллагій визнав необхідність засудження «глав» і, ставши папою, без вагань прийняв соборні рішення. Пояснюючи те, що папа Вігілій не відразу засудив «три глави», він у своєму посланні до єпископа Іллі Аквілейського та інших єпископів Істрії писав, що той не прийняв V Вселенський собор, бо не знав грецької мови. Звичайно, це було грубою натяжкою, але сталося: Рим визнав правоту імператора [5, с. 945].

В історичній літературі іноді зустрічаються спроби применшити гідність V Вселенського собору, а, отже, імператора Юстиніана Великого, через що собор оцінюється скоріше негативно, але така оцінка ґрунтується не на внутрішньому достоїнстві собору, а на історичних обставинах його проведення і наслідках, що робить актуальним подальше вивчення богословської спадщини Древньої Церкви. Для католиків собор являє невідповідність догмату папської «непогіршеності» і взагалі уявленням про канонічну роль папи на соборах. Наслідки собору не були у всьому такі, якими їх хотіли побачити його ініціатори. Великі маси периферійного населення, іноді цілі народи, так і ніколи не прийняли Халкидон. Але, думається, в галузі богослів'я цей собор виявився вирішальною перемогою православних, яка поклала межу сторічному творчому розкві-

ту «монофізитського» богослів'я. З тих пір монофізитство консервується в елементарних формулах-гаслах і остаточно стає прапором периферійного антиімперського націоналізму. Відтепер у грецькому богослів'ї перегляд Халкидону був неможливий. Монофелітство, яке з'явилося пізніше, було спробою компромісу з антихалкидонітами без зречення від Халкидону. Саме тому значення діянь V Вселенського собору полягало у тому, щоб надати інтерпретації Халкидону авторитет, рівний авторитету самого Халкидонського собору.

Втім, це робить необхідним дослідження власне монофізитського богослів'я в писаннях його найвідоміших представників – Севіра Антіохійського, Юліана Галікарнаського та Іоана Філопона, а також усвідомлення внеску святого правовірного імператора Юстиніана у скарбницю православного віровчення.

1. Болотов В. В. Лекции по истории древней Церкви. – СПб., 2006. – Т. 4.
2. Victor Tunonensis. Chronicon // Migne PL. – Vol. 68.
3. Геростергиос А. Юстиниан Великий – император и святой. – М., 2003.
4. Hefele C. J. A history of the Councils of the Church. From the original documents. – Edinburgh, 1895. – Vol. IV.
5. Деяния Вселенских соборов. – СПб., 2008. – Т. 1, 2.
6. Задворный В. История римских пап. – М., 1997. – Т. 2.
7. Лесюк М., прот. Історія Древної Церкви. – К., 2013.
8. Мейендорф И., прот. Иисус Христос в восточном православном богословии / Пер. с англ. свящ. Олега Давыденкова, при уч. Л. А. Успенской, примеч. А. И. Сидорова. – М., 2000.
9. Поснов М. История христ. церкви. (до разделения церквей – 1054 г.). – Брюссель, 1964.